

Co-operation in the Shar/Šara Mountains and Korab Massif area

Scoping study on addressing shared climate-related
security challenges and strengthening resilience

Оваа публикација е произведена во рамките на вонбуџетскиот проект на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) „[Зажакнување на одговорите на безбедносните ризици од климатските промени во Југоисточна Европа, Источна Европа, Јужен Кавказ и Централна Азија](#)“ (Број на проект: 1102151).

Финансиран од: Андора, Австрија, Чешка, Финска, Франција, Германија, Италија, Јапонија, Лихтенштајн, Луксембург, Норвешка, Полска, Шведска, САД.

Предлог цитат

van Ackern, Pia, Adrian Foong и Lukas Rüttinger. Соработка во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Студија на опсегот за справување со заедничките безбедносни предизвици поврзани со климата и јакнење на отпорноста. Берлин: Аделфи; Виена: ОБСЕ, 2023 година.

Печати

Издавачи: Организација за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ)
Wallnerstrasse 6
1010 Vienna, Austria
+43 1 514 360
pm@osce.org
<http://www.osce.org>

adelphi research gemeinnützige GmbH
Alt-Moabit 91
10559 Berlin
+49 (030) 8900068-0
office@adelphi.de
www.adelphi.de

Управување со проектот: Esra Buttanri, Danica Svilanović, Victoria Romano (ОБСЕ)

Автори: Pia van Ackern, Adrian Foong и Lukas Rüttinger (adelphi)

Соработници: Daniel Bogner

Рецензенти: Esra Buttanri

Автори на фотографија: Насловна слика: Shila Bandilli

Статус: октомври 2022 година

Оградување

Содржината на оваа публикација ги одразува мислењата, наодите, толкувањата и заклучоците на авторите и соработниците и не мора нужно да ги одразуваат ставовите или која било официјална позиција на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ), нејзините донатори и/или нејзините држави членки. Иако е посветено најголемо внимание при подготовката на публикацијата, ОБСЕ не прифаќа никаква одговорност за точноста или комплетноста на какви било информации, упатства, совети содржани во истата или грешки при печатењето.

Употребените ознаки и материјалот кој е презентираан во оваа публикација не се израз на какво било мислење од страна на ОБСЕ во врска со правниот статус на која било земја, територија, град или област, или на нивните органи на власта, или во поглед на разграничувањето на нивните територии или граници. Кон ОБСЕ не може да има побарувања во однос на потенцијални последици од потпирањето на информации или заклучоци содржани во оваа публикација.

Соработка во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив

Студија на опсег за решавање на заедничките безбедносни предизвици поврзани со климата и јакнење на отпорноста

Pia van Ackern, Adrian Foong, Lukas Rüttinger (adelphi)

НЕОФИЦИЈАЛЕН ПРЕВОД

Благодарност

Сакаме да им се заблагодариме на сите засегнати страни со кои се сретнавме за време на нашите консултативни активности кои вклучуваа онлајн интервјуа, онлајн и лични состаноци и теренски посети за нивните вредни придонеси. Особено сакаме да им се заблагодариме на Daniel Bogner, Elton Qendro, Fadil Bajraktari, Hisen Xhemaili, Kristina Jovanova, Letafete Latifi, Meghan McCormack, Sofjan Jaupaj, Teodora O. Grncarovska и Vlatko Trpeski за нивниот експертски придонес и поддршката во организирањето на консултативните активности. Би сакале да ѝ се заблагодариме на Sinéad Barry за рецензијата на оваа студија.

Извршно резиме

Регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е жариште на биолошката разновидност која опфаќа четири заштитени подрачја: (1) Кораб-Коритник, (2) Маврово, (3) Шар Планина и (4) Шара. Регионот е богат со природни ресурси кои се важни за безбедноста на егзистенцијата и благосостојбата на локалните заедници. Сепак, влијанијата на климатските промени, заедно со неодржливите и нелегални човечки активности, го загрозуваат биодиверзитетот на регионот и клучните економски сектори.

Овие влијанија би можеле да влијаат на егзистенцијата и да ги влошат безбедносните ризици со кои се соочуваат локалните заедници во четирите заштитени подрачја, при што жените се особено погодени. Како таква, зајакнатата и насочена соработка помеѓу управувањето со заштитените подрачја и нивните заедници е од огромно значење бидејќи нуди можности за справување со овие ризици на сеопфатен и одржлив начин. Од една страна, активностите за соработка служат за подобрување на егзистенцијата, безбедноста и отпорноста на заедниците во заштитените подрачја. Од друга страна, тие ја зајакнуваат довербата и добрососедските односи во регионот.

Студија на опсег и методологија

Оваа студија на опсег има за цел да го процени тековниот контекст на заедничките безбедносни предизвици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Врз основа на оваа проценка, таа собира и развива идеи за активности за соработка помеѓу различните засегнати страни во регионот и идентификува што е потребно за да се обезбеди успех на таквите активности. Тие ќе придонесат за севкупната цел за унапредување на соработката и намалување на безбедносните ризици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив.

Оваа студија се заснова на наодите од извештајот на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) и Аделфи „Регионална проценка за Југоисточна Европа: Безбедносни импликации од климатските промени“, кој го идентификуваше регионот на Шар Планина и Корабскиот масив како приоритетно жариште за соработка. Дополнително, оваа студија на опсег во голема мера се базира на сознанијата од консултациите со засегнатите страни, кои вклучуваа онлајн состаноци, интервјуа и теренски посети. Дополнително, подготовката на оваа студија беше дополнета со секундарно собирање податоци.

Безбедносни ризици поврзани со климата

Управувањето со шумите е примарна грижа што ги засега сите четири заштитени подрачја, особено во однос на уништувањето на шумите и нелегалната сеча. Нелегалната сеча е предизвикана од организирани криминални групи и мрежи, како и од неодржливи практики на сеча, поттикнати од тешките социоекономски услови со кои се соочува руралното население. Областа е загрозена и од пожари (од кои многу се предизвикани од неселективни човечки активности), неконтролиран лов и интензивно комерцијално собирање диви растенија, билки и овошја, особено доколку не е надгледувано. Тоа го загрозува биодиверзитетот на регионот и безбедноста на егзистенцијата, ризици кои се надополнуваат со влијанијата на климатските промени.

Други безбедносни ризици поврзани со климата вклучуваат:

- **Сектори на земјоделство и сточарство:** Населението коешто живее во регионот е претежно рурално и во голема мера зависно од екстензивно земјоделство и сточарство. Меѓутоа, овие сектори се соочуваат со миграција во урбаните центри и следствено напуштање на традиционалните практики кои се суштински за зачувување на биолошката разновидност на отворените пејзажи. Влијанијата на климатските промени дополнително го оптоваруваат секторот на земјоделство, и овие влијание најмногу ги погодуваат жените, имајќи предвид дека тие често се соочуваат со непропорционална економска и социјална недоволна застапеност во регионот.

- **Сектор на туризам:** Поради своите богати геолошки и природни вредности, туризмот станува сè поважен сектор за економскиот развој на регионот. Меѓутоа, неодржливите активности поврзани со туризмот преставуваат закана за животната средина во регионот. Покрај тоа, климатските промени може да влијаат на туристичките дејности и приходот, особено оние поврзани со зимските активности и во планинските области. Тоа може да придонесе за дополнителна миграција и напуштање на традиционалните практики на користење на земјиштето, да ги натера локалните заедници да прибегнат кон неодржливи практики за егзистенција и да ги намали капацитетите на локалните општини да обезбедат соодветна инфраструктура.
- **Инфраструктура – вода, отпад и градби:** инфраструктурниот развој во регионот е релативно ограничен. Лошите патни мрежи во оддалечените области ја попречуваат поврзаноста и соработката помеѓу засегнатите страни во регионот, додека ограничените системи за управување со отпад и отпадни води доведуваат до појава на диви депонии и депонирање отпад во реките. Планови за инфраструктурен развој може да помогнат во надминувањето на овие недостатоци – меѓутоа, тие исто така се закана за еколошкиот интегритет на регионот. Од друга страна, влијанијата на климатските промени може да го оптоварат енергетскиот сектор и да ги поттикнат луѓето кон други неодржливи енергетски извори.

Анализа на контекстот

Органите за управување со паркови и општините се соочуваат со неколку пречки коишто го отежнуваат решавањето на безбедносните ризици поврзани со климата. Некои заеднички пречки вклучуваат:

- **Ограничена соработка помеѓу заштитените подрачја:** Комуникацијата, соработката и размената помеѓу органите за управување со заштитените подрачја е ограничена. Тоа се однесува и на општините помеѓу и во рамките на заштитените подрачја. Спротивно на тоа, граѓанските организации (ГО-и) се вклучени во редовна размена во четирите заштитени подрачја.
- **Недостиг на финансиски и човечки капацитети:** И органите за управување со паркови и општините се соочени со недостиг на финансиски и човечки капацитети во однос на, на пример, управувањето со заштитеното подрачје, правна експертиза, и управувањето со шумите и водите.
- **Ограничена имплементација на плановите за управување со паркови:** Во времето на подготовката на оваа студија на опсег, плановите за управување со паркови, а со тоа и рамковните документи за одржливо управување со паркови, беа или недостапни или вон употреба во сите четири заштитени подрачја.
- **Нерамномерна застапеност на жените и младите:** Вклученоста на жените и младите во управувањето со четирите заштитени подрачја е во моментот ограничена, особено во однос на застапеноста во органите за управување со паркови и општинските органи.
- **Конкурентско законодавство:** Надлежностите и одговорностите не се секогаш јасно утврдени, и постојат преклопувања помеѓу различни делови од законодавството, како и отсуство на усогласеност помеѓу конкурентските закони.

Постојат неколку тековни и неодамна завршени проекти кои се фокусираат на подобрување на управувањето со шумите, локалната егзистенција, управувањето со пејзажните пожари и напорите за зачувување во регионот, помеѓу другите теми. Овие проекти делумно даваат осврт на идентификуваните безбедносни ризици поврзани со климата, како и на пречките со кои се соочуваат четирите заштитени подрачја. Меѓутоа, многу малку проекти предвидуваат вклучување во заеднички активности и настојуваат да ги решат заедничките предизвици и да ја зајакнат климатската отпорност во заштитените подрачја.

Идеи за активности за соработка

За да се зајакне соработката, процесот на консултации идентификуваше неколку заеднички активности. Првата група активности вклучува меѓусекторски активности кои помагаат во решавањето различни прашања преку јакнење на соработката и свеста:

Воспоставување структури на соработка: Целите на таквите структури, кои може да бидат повеќе или помалку формализирани, вклучуваат вмрежување, споделување знаење, искуство и најдобри практики, и овозможување заеднички активности, особено помеѓу органите за управување со заштитените подрачја како главна група и општините и локалните ГО-и како пошироки групи.

Подигнување на свеста: Таквите активности се клучни за информирање и сензибилизација на поширок опсег на жители и претставници на општините за важноста, вредностите и заканите поврзани со климатските промени и безбедноста

Јакнење на капацитетите а ГО-и: Таквите активности се важни за подобрување на соработката и прилагодувањето кон климатските промени, како и за подобрување на градењето доверба и јакнењето на добрососедските односи во четирите заштитени подрачја. Некои ГО-и се организирани во Локални акциски групи (ЛАГ-и), кои обезбедуваат добра влезна точка за активности за соработка.

Овие активности може да ја изградат рамката и да обезбедат поддршка за втората група активности кои се повеќе поврзани со специфични прашања. Во сите активности, жените и младите треба да бидат вклучени како целни групи.

Управувањето со шумите е главниот тематски кластер за заедничка соработка што засегнатите страни го идентификуваа. Тоа е надополнето со фактот што управувањето со шумите се смета за најважниот климатски безбедносен предизвик во регионот. Тоа исто така нуди најмногу можности за успешна соработка и е тема која вклучува најмногу идеи за активности, вклучително и оние поврзани со:

- Правната рамка и спроведувањето на законот за справување со незаконските активности со особен фокус на незаконската сеча
- Активности кои создаваат поттик за намалување на неодржливата и незаконска сеча од приватни домаќинства
- Управувањето со пожари

Други тематски кластери поврзани со специфични прашања кои се јавија за време на процесот на консултации вклучуваат:

- Локална егзистенција и културно наследство
- Одржлив туризам
- Зачувување на природата и управување со пасиштата
- Управување со отпад
- Управување со водите

Врз основа на резултатите од оваа студија, овој проект ќе продолжи да ги пополнува идентификуваните празнини преку воспоставување заедничка стратегија за соработка и план за спроведување. Тие ќе служат за предлагање заедничка визија како и за стеснување и усовршување на предложените активности за соработка. Во подоцнежна фаза, ќе се спроведе пилот проект заедно со локалните партнери и чинители кои исто така ќе бидат вклучени како главни групи на засегнати страни за идни активности.

Содржина

1 Вовед	1
1.1 Проект	2
1.2 Студија на опсег и методологија	2
2 Позадина	5
2.1 Заштитени подрачја во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив	5
2.2 Климатски проекции	6
2.3 Безбедносни ризици поврзани со климата	6
2.3.1 Управување со шумите	7
2.3.2 Сектори на земјоделство и сточарство	8
2.3.3 Сектор на туризам	9
2.3.4 Инфраструктура: вода, отпад и градби	10
3 Анализа на контекст	12
3.1 Мапирање на препреките	12
3.2 Мапирање проекти	13
3.3 Резиме	15
4 Идеи за активности за соработка	16
4.1 Јакнење на соработката и свеста	16
4.1.1 Воспоставување структури на соработка	16
4.1.2 Подигнување на свеста	17
4.1.3 Јакнење на капацитетите на ГО-и	18
4.2 Активности поврзани со специфични прашања	19
4.2.1 Управување со шумите	19
4.2.2 Локална егзистенција и културно наследство	21
4.2.3 Одржлив туризам	21
4.2.4 Зачувување на природата и управување со пасишта	22
4.2.5 Управување со отпад	22
4.2.6 Управување со водите	22
5 Мапирање на засегнатите страни	23
6 Заклучоци	25
7 Библиографија	27

Листа на слики

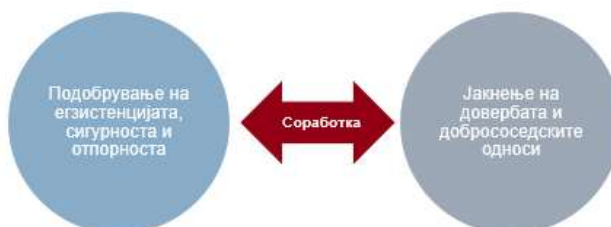
Слика 1: Цел на соработката за решавање на безбедносните ризици поврзани со климата	1
Слика 2. Климатско-безбедносни жаришта идентификувани во регионалната проценка.	3
Слика 3: Управување со шумите – безбедносни ризици поврзани со климата.	7
Слика 4: Сектори на земјоделство и сточарство– безбедносни ризици поврзани со климата.	8
Слика 5: Сектор на туризам – безбедносни ризици поврзани со климата.	9
Слика 6: Инфраструктура – безбедносни ризици поврзани со климата.	11
Слика 7: Мапирање клучни проекти.	14
Слика 8: Мапирање на клучните засегнати страни.	23

1 Вовед

Регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е жариште на биолошка разновидност со извонредна природна вредност. Составен од четири заштитени подрачја (односно, Кораб-Коритник, Маврово, Шар Планина и Шара), регионот се протега на 240.000 хектари, што го прави еден од најголемите гранични заштитени подрачја во Европа (види Слика 2). Природните ресурси во регионот исто така овозможуваат економски можности за локалните заедници, и затоа се важни за заштитата на безбедноста и благосостојбата на руралниот живот.

Климатските промени претставуваат закана за природните и економските вредности на регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Во комбинација со неодржливите и незаконските човечки активности, влијанијата на климатските промени го загрозуваат богатиот биодиверзитет на регионот и клучните економски сектори, и сето тоа може да влијае на егзистенцијата и да ги зголеми безбедносните ризици со кои се соочуваат локалните заедници. Со оглед на меѓусебната поврзаност на регионот, овие безбедносни ризици многу веројатно ќе бидат споделени во четирите заштитени подрачја. Подобрена и насочена соработка помеѓу органите за управување со заштитените подрачја и нивните заедници е затоа од огромно значење бидејќи нуди можности за справување со тие ризици на сеопфатен и одржлив начин. Од една страна, активностите за соработка би служеле за подобрување на егзистенцијата, безбедноста и отпорноста на заедниците во заштитените подрачја во контекст на промената на климата. Од друга страна, тие би ја зајакнале довербата и добрососедските односи во тој регион (види Слика 1).

Слика 1: Цел на соработката за решавање на безбедносните ризици поврзани со климата

© adelphi

Регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е идентификуван како приоритетно жариште за соработка во извештајот на ОБСЕ и Аделфи „Регионална проценка за Југоисточна Европа: Безбедносни импликации од климатските промени“ (Rüttinger et al. 2021). Земајќи ги овие наоди како почетна точка, студијата на опсег¹ има за цел да го процени постојниот контекст на заедничките активности на ниво на заштитено подрачје во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Врз основа на оваа проценка, студијата на опсег има за цел да собере и развие идеи за активности за соработка помеѓу различни засегнати страни во регионот и да идентификува што е потребно за да се осигура успех на таквите активности. Тоа ќе придонесе за севкупната цел на јакнење на соработката и намалување на безбедносните ризици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив.

¹ Првично наречена „претфизибилити студија“ во претходните фази на проектот, се користи изразот „студија на опсег“ бидејќи дава појасна дефиниција на целите и содржината на овој документ, врз основа на повратните информации од засегнатите страни.

Во следните два дела се дава кус опис на проектот во рамките на кој е подготвена оваа студија на опсег, како и на процесот на подготовка на студијата. Поглавје 2 дава основни информации за регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, вклучувајќи и преглед на климатските проекции на регионот и безбедносните ризици поврзани со климата. Поглавје 3 продолжува со анализа на контекстот, а Поглавје 4 дава краток преглед на идеите за активности за соработка во регионот. Поглавје 5 ги мапира засегнатите страни, додека Поглавје 6 ја заклучува студијата на опсег.

1.1 Проект

ОБСЕ, во партнерство со Аделфи, во 2020 година започна вонбуџетски финансиран проект „Зајакнување на одговорите на безбедносните ризици од климатските промени во Југоисточна Европа, Источна Европа, Јужен Кавказ и Централна Азија“ (број на проект 1102151).²

Проектот има за цел да го постигне следното:

1. Да се подобри разбирањето за тоа како безбедносните ризици поврзани со климата влијаат на Југоисточна Европа, Јужен Кавказ, Централна Азија и Источна Европа.
2. Да се зголеми соработката помеѓу регионалните засегнати страни заради заедничко справување со безбедносните ризици поврзани со климата.
3. Да се зголеми свеста и капацитетите за интегриран пристап кон климатските промени и безбедноста помеѓу засегнатите страни.

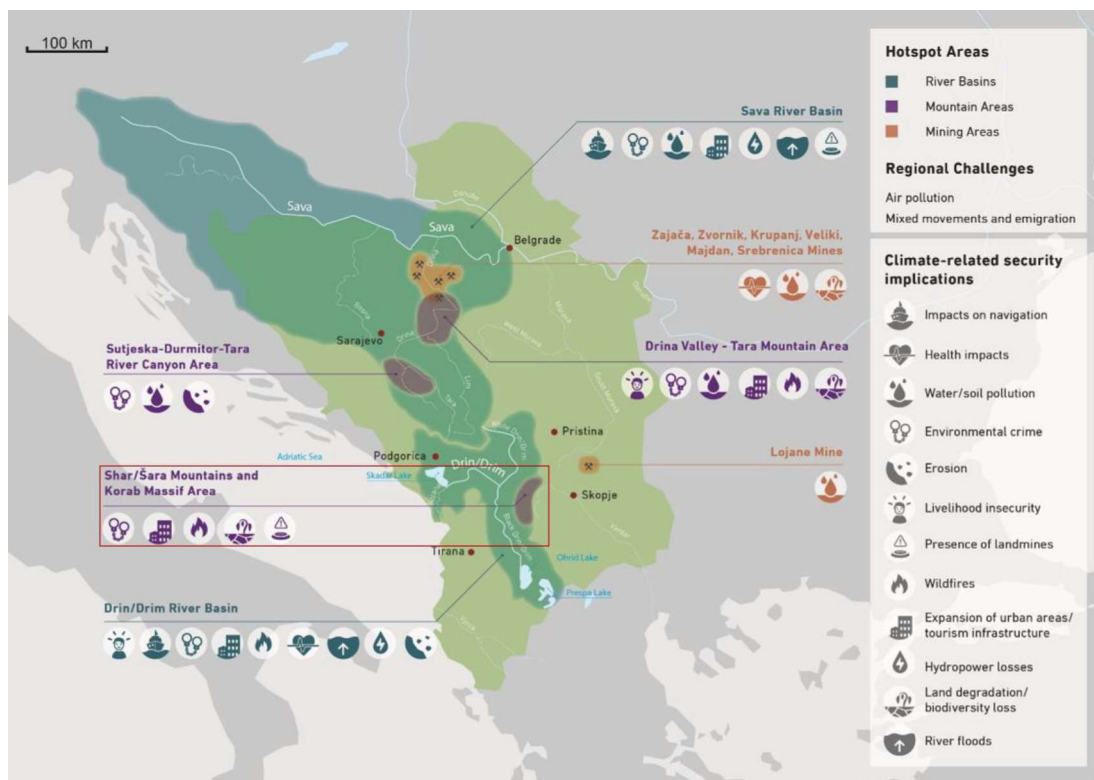
Оваа студија на опсег придонесува за сите цели на проектот, со посебен фокус на втората цел.

1.2 Студија на опсег и методологија

Целта на оваа студија на опсег е да го процени постојниот контекст на заеднички безбедносни предизвици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Врз основа на оваа проценка, студијата на опсег има за цел да собере и развие идеи за активности за соработка помеѓу различни засегнати страни во регионот и да идентификува што е потребно за да се осигура успех на таквите активности. Таа се надоврзува на наодите од извештајот на ОБСЕ и Аделфи: „Регионална проценка за Југоисточна Европа: Безбедносни импликации од климатските промени“ кој идентификува два регионални предизвици коишто влијаат на регионот, како и седум климатско-безбедносни жаришта, вклучувајќи го и регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Жариштата се заеднички локации коишто се соочуваат со повеќе конвергентни предизвици, вклучувајќи ги и влијанијата на климатските промени како и еколошките, социјалните, економските и политичките притисоци. Регионалните предизвици се слични на жариштата, но не се поврзани со конкретна географска област, туку се раширени низ регионот (Rüttinger et al. 2021).

² За повеќе информации за проектот, види: <https://www.osce.org/node/521965>.

Слика 2. Климатско-безбедносни жаришта идентификувани во регионалната проценка.

Забелешка: Приоритетното жариште на регионот на Шар Планина и Корабскиот масив е врамено со црвена боја.

Покрај горенаведениот извештај, студијата на опсег во голема мера се потпира на сознанијата од следните активности спроведени во рамките на опсегот на проектот:

- **Онлајн консултации за одредување приоритетни жаришта:** Помеѓу јули и октомври 2021 година, фокусните точки на проектот, експертите од регионот и теренските операции на ОБСЕ во Југоисточна Европа беа консултирани преку онлајн состаноци и интервјуа. Нивниот ангажман беше од суштинско значење во селекцијата и одредувањето на приоритетните жаришта и предизвици идентификувани во претходниот извештај. Од овие дискусии, регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив се издвои како приоритетно жариште, формирајќи ја основата на оваа студија на опсег.
- **Пошироки консултации со засегнатите страни:** Во март и април 2022 година, проектниот тим на ОБСЕ и Аделфи ги посети Тирана, Скопје и Приштина за да се сретне и оствари консултации со засегнатите страни коишто ги претставуваат агенциите за животна средина и други агенции, граѓанските организации (ГО-и) и меѓународните партнери. Проектниот тим исто така спроведе неколку теренски посети во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив за да се сретне и оствари консултации со засегнатите страни од четирите заштитени подрачја, вклучувајќи и претставници на соодветните органи за управување со паркови, општините и граѓанските организации. Резултатите од овие консултации беа особено важни за да се формулираат идеите за активности за соработка како што е наведено во Поглавје 4.

- **Секундарно прибирање податоци (деск истражување):** Наодите од други релевантни проекти и студии коишто се спроведени во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, заедно со дополнително секундарно прибирање податоци од страна на проектниот тим, ја надополнија подготовката на оваа студија.

Гледајќи напред, студијата на опсег ќе служи како основа за претстојната активност на проектот, односно, консултации со поширок круг на засегнати страни, чишто резултати ќе послужат како основа за развој на стратешка рамка за соработка/заедничко усогласување во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив.

Накратко, мерките коишто се проценети во оваа студија на опсег имаат за крајна цел да ја подобрат соработката и да ги намалат безбедносните ризици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив.

2 Позадина

2.1 Заштитени подрачја во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив

Регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив изобилува со разновидни пејзажи, обликувани од геолошките, флувијалните и глацијалните процеси и, од неодамна, човековото влијание (Vogner et al. 2021). Пејзажот го карактеризираат планини и длабоки долини: некои од најголемите и највисоките планински венци на Балканскиот Полуостров се наоѓаат во областа, со надморска височина до 2.747м на Титов Врв и 2.764м на Голем Кораб (EuroNatur 2020; Keçi and Krog 2014). Пејзажот е исто така прошаран со бројни леднички езера и извори коишто се влеваат во неколку реки кои минуваат низ регионот, помеѓу другите, Лума, Пена и Радика (Keçi and Krog 2014; Milevski and Aleksova 2019; UNEP 2010).

Таквиот низ на терени довел до развој на извонредно богат биодиверзитет – регионот е дом на разнолика палета на ендемични и ретки видови на флора и фауна (Melovski et al. 2010). Поради своите главно недопрени, нефрагментирани шумски подрачја, регионот можел да одржи големи видови на цицачи како што се кафеавата мечка, сивиот волк и рисот (EuroNatur 2020). Иако статусот на зачуваност на многу од овие видови покажа подобрувања на европско ниво (EEA 2020), неколку подвидови коишто се главно ограничени на областа, како што е балканскиот рис, се и понатаму загрозени (Bazzicalupo et al. 2022).

Севкупно, регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив зафаќа комбинирана површина од повеќе од 240.000 хектари, што го прави најголемото гранично заштитено подрачје во Југоисточна Европа и едно од најголемите на континентот (UNEP 2010). Населението на регионот, кое брои повеќе од 100.000 (види подолу), во голема мера зависи од шумските ресурси, а земјоделството, сточарството и испашата претставуваат едни од нејзините главни економски активности (Vogner et al. 2021; Keçi and Krog 2014).

За целите на оваа студија и проектот, регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е дефиниран како област која се состои од следните четири заштитени подрачја:

- **Кораб-Коритник:** лоциран западно од Маврово и Шара, паркот е воспоставен во 2011 година и зафаќа површина од 55.520,2 хектари. Паркот ги вклучува општините Дебар и Кукеш, и има главно рурално население од околу 19.000 (Keçi and Krog 2014).
- **Маврово:** лоциран источно од Кораб-Коритник, западно од Шар Планина и јужно од Шара, паркот прв пат бил воспоставен во 1949 година и подоцна проширен во 1952 година. Според неговата официјална интернет страница, паркот зафаќа површина од 73.088 хектари којашто ги вклучува општините Маврово-Ростуше и Гостивар (Национален парк Маврово н.д.а.). Парков вклучува 37 населени места на општината Маврово-Ростуше, со вкупно население од околу 8.600 (Национален парк Маврово н.д.б).
- **Шар Планина:** лоцирана источно од Маврово и Шара, паркот е последното од четирите заштитени подрачја прогласени како такви, и е воспоставен во јули 2021 година (UNEP 2021). Зафаќа површина од 62.700 хектари со население од околу 17.000 во седум општини (Боговиње, Гостивар, Јегуновце, Маврово-Ростуше, Теарце, Тетово и Врапчиште) (Vogner et al. 2021).
- **Шара:** сместена северно од сите горенаведени заштитени подрачја, паркот е воспоставен во 1986 година и проширен во 2012 година, и зафаќа површина од 53.469 хектари (KOSID 2020). Паркот вклучува пет општини (Качаник, Штрпце, Сува Река, Призрен и Драгаш), со население од 61.000. Паркот се наоѓа во близина на Кораб-Коритник, Маврово и Шар Планина (MESP, Pristina 2014).

2.2 Климатски проекции

Температурите во регионот станаа потопли во последните децении во споредба со историскиот просек. На пример, во регионот на Маврово, температурите се во пораст од 1970-ите, особено во текот на летниот период (Димишковска et al. 2017). Се очекува овие трендови да продолжат и во наредните години. Се предвидува дека Југоисточна Европа ќе доживее зголемени затоплување со вредности до двојно повеќе од глобалната средна вредност, а според некои проценки се предвидува затоплување за повеќе од 1,5°C за регионот до крајот на 21-иот век (IPCC 2021a).³ Заедно со порастот на температурите, регионот може да забележи и зголемена неплодност на земјиштето, и услови за пожари и суши до средината на векот (IPCC 2021b).

Снежната покривка се намалува и ќе продолжи да се намалува (IPCC 2021b), а некои проценки предвидуваат намалување на деновите со снежна покривка за 50 дена до 2050 година (Alfthan et al. 2015). Повисоките температури исто така ќе ја поместат снежната линија нагоре, додека поинтензивните врнежи од дожд и засиленото топење на снегот ќе ги зголемат ризиците од поплави на реките и во зимскиот и во пролетниот период (Alfthan et al. 2015).

Покрај тоа, богатиот биодиверзитет што го карактеризира регионот на планината Шар Планина/Шара и Корабскиот Масив веројатно ќе се соочи со притисоци од климатските промени. Поточно, проекциите за потопли температури, посуви услови и поголема веројатност за пожари може да ја забрзаат загубата на биодиверзитет во регионот (Vasiljević et al. 2018). Потоплите температури, на пример, веројатно ќе ја намалат количината на соодветен простор за живеалишта на постојните копнени екосистеми во регионот.

Многу е веројатно дека и самата безбедност на заедниците коишто живеат во регионот ќе биде под зголемена закана од климатски катастрофи, како што се поплави, бури и шумски пожари. Навистина, поплавите и бурите се идентификувани како едни од најголемите закани поврзани со климата за заедниците и на заштитените подрачја на Шар Планина и Шара (Bogner et al. 2021; MESP, Pristina 2014). Овие настани не само што го зголемуваат ризикот луѓето да бидат директно повредени и да претрпат економска штета, туку може да влијаат и на јавното здравје – раселувањата поврзани со катастрофи би можеле, на пример, да придонесат за појава на заразни болести доколку раселеното население не е во можност да добие или да пристапи до соодветни здравствени, водоводни и санитарни услуги (Alfthan et al. 2015).

Сè на сè, климатските промени претставуваат значителен ризик за природните вредности и безбедноста на животот во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, и ги влошуваат предизвиците со коишто областа веќе се соочува.

2.3 Безбедносни ризици поврзани со климата

Следните безбедносни ризици поврзани со климата во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив беа идентификувани врз основа на консултациите за време на теренските посети и преглед на литература. Општо, засегнатите страни го истакнаа управувањето со шумите како главен предизвик во заштитените подрачја, со посебен акцент на неодржливата и незаконска сеча и шумските пожари (2.3.1). Засегнатите страни исто така ги истакнаа предизвиците поврзани со земјоделството и егзистенцијата (2.3.2), по кои следуваат предизвиците поврзани со туризмот (2.3.3) и предизвиците поврзани со инфраструктурата.

³ Според ИПЦЦ (2021a), овие проекции се однесуваат на целиот балкански регион, како и на Турција, Пиринејскиот Полуостров и Северна Америка.

2.3.1 Управување со шумите

Шумите се важен природен ресурс за заедниците во регионот и нивната егзистенција, особено во планинските и руралните области. Огревното дрво се користи за гориво и греење, додека дрвото се користи за градежништво и трговија (Bjegović 2021; EuroNatur 2020; Keçi and Krog 2014). Покрај тоа, шумите се резервоари на биодиверзитет и обезбедуваат важни екосистемски услуги (Alfthan et al. 2015). Меѓутоа, регионот страда од неодржливи практики на жетва и, уште поважно, незаконска сеча, а сето тоа води до значително уништување на шумите (Bogner et al. 2021; KOSID 2020). Два фактори ја поттикнуваат незаконска сеча во регионот: (1) организирани криминални групи и мрежи, и (2) тешките социоекономски услови кои го тераат локалното население да прибегнува кон неодржлива сеча за огрев или остварување приходи (Bjegović 2021; KOSID 2020; Stefanovski et al. 2021). Беше изразена и загриженост дека сечата во заштитените подрачја поттикнува од ограничените финансиски капацитети на органите за управување со паркови да го финансираат сопственото работење (види и Поглавје 3.1).

Покрај уништувањето на шумите, други закани за шумите и екосистемите, особено ако не се надгледувани, се неконтролираниот лов и интензивното и комерцијално собирање диви растенија, билки и овошја (Bogner et al. 2021; Keçi and Krog 2014; MESP, Pristina 2014). Шумските пожари се уште една голема закана – на Шара, на пример, многу од овие пожари се наводно предизвикани од неселективни човечки активности, со што се предизвикува голема штета на шумските борови и брза појава на видови на штетници (KOSID 2020). Во некои случаи, „шумските мафии“ се идентификувани како едни од најчестите причинители на шумски пожари, бидејќи остваруваат финансиска добивка од таквите пожари со препродажба на дрва исечени во погодените области (Stefanovski et al. 2021). Исто така, во други области, комбинацијата од шумски пожари и пасањето добиток го загрозуваат дрвниот фонд и базата на ресурси на шумите (Bjegović 2021).

Промените во температурите и нивоата на врнежите веројатно ќе ја променат дистрибуцијата на живеалиштата и ќе го загорат биодиверзитетот и богатството на видови коишто се карактеристични за регионот (Bogner et al. 2021). Всушност, климатските промени беа идентификувани како една од главните закани за загубата или намалената виталност на одредени видови во регионот на Шар Планина (GIZ 2017). Општо, планинските екосистеми на голема надморска височина се особено загорени поради предвиденото намалување на снежната покривка и порастот на температурите (Melovski et al. 2010; MESP, Pristina 2014).

Слика 3: Управување со шумите – безбедносни ризици поврзани со климата.

Иако уништувањето на шумите во сливните подрачја придонесе за поплави и прекумерна ерозија во минатото (Milevski and Aleksova 2019), ризиците од такви појави ќе се зголемат со поинтензивни врнежи од дожд и зголемено топење на снегот (Alfthan et al. 2015). Слично, иако шумските пожари во најголем дел се намерно предизвикани од човечки активности (KOSID 2020), пожарите би можеле да станат посериозни како што климатските услови стануваат поповолни за шумски пожари како резултат на високите температури (MESP, Pristina 2018).

Исто така, треба да се забележи дека брзината со која се случуваат климатските промени може сама по себе да се зголеми со неконтролирано и неодржливо уништување на шумите и пожари. Конкретно, губењето на шумите како резултат на такви активности може да ја попречи нивните клучна функција да делуваат како јаглеродни одводи додека истовремено испуштаат големи количини на CO₂ во атмосферата и на тој начин влијаат на циклусот на јаглерод и го влошуваат глобалното затоплување (UNEP 2022).

2.3.2 Сектори на земјоделство и сточарство

Населението коешто живее во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е претежно рурално и во голема мера зависно од екстензивно земјоделство и сточарство, со мала или никаква вклученост во индустриската дејност (UNEP 2010). Во заштитеното подрачје на Шар Планина, традиционалното земјоделство создаде „разновиден и богато структуриран пејзаж околу селата“ во мозаици од полиња и ливади, како и пасишта за пасење и одгледување добиток (Vogner et al. 2021). Како такво, екстензивното пасење е основно за зачувување на биодиверзитетот на отворените предели коишто го карактеризираат регионот (EuroNatur 2020).

Меѓутоа, неколку рурални заедници се соочуваат со значителна миграција во урбаните центри (Vogner et al. 2021; Keçi and Krog 2014). Во заштитеното подрачје на Шар Планина, опаѓањето и напуштањето на традиционалните практики на користење на земјиштето доведе до обраснатост на пасиштата, последователна конверзија на живеалиштата и намалување на биолошката разновидност (Vogner et al. 2021). Истовремено, во делови од заштитеното подрачје Кораб-Коритник, прекумерното пасење е идентификувано како закана од засегнатите страни, бидејќи добитокот наводно напасувал млади шумски површина, а капацитетот на пасиштата не се почитува.

Слика 4: Сектори на земјоделство и сточарство– безбедносни ризици поврзани со климата.

Земјоделскиот сектор веројатно ќе биде дополнително оптоварен од влијанијата на климатските промени. На пример, повисоките температури, намалувањето на врнежите и недостигот на сточна храна влијаат на здравјето на преживарите (Lacetera 2019), што може дополнително да влијае на егзистенцијата и безбедноста на храната во регионот. Жените, особено, најверојатно ќе бидат најмногу погодени од овие влијанија, имајќи предвид дека тие често се соочуваат со непропорционална економска и социјална недоволна застапеност во регионот (на пример, голем број од невработените млади во регионот се жени) (Rüttiger et al. 2021).

2.3.3 Сектор на туризам

Поради своите богати геолошки и природни вредности, туризмот станува сè поважен сектор за економскиот развој на регионот (EuroNatur 2020; GIZ 2017). Рекреативните активности вклучуваат скијање, пешачење, јавање коњи и планински велосипедизам – меѓутоа, нерегулираната употреба на теренски моторни возила станува сè поголема закана за животната средина на регионот, заедно со депонирањето нетретиран цврст отпад и канализацијата поврзана со скијачките центри и рекреативните области.

Климатските промени влијаат на туризмот. Неговите сектори, особено оние поврзани со зимските активности како што се скијањето, би биле погодени со намалувањето на бројот на денови со снежна покривка и на обемот на снежната покривка. Тоа може да го намали опсегот на економските можности коишто се достапни за локалните планински заедници, особено за жените кои веќе се непропорционално соочени со високи стапки на невработеност (Alfthan et al. 2015). Како резултат, тоа придонесува за бројни предизвици коишто се веќе присутни, како што се миграцијата село-град и напуштањето на пасиштата. Тоа исто така може да ги натера локалните заедници да прибегнат кон неодржливи практики за егзистенција за да врзат крај со крај, вклучувајќи прекумерна (и незаконска) сеча (за домашна и комерцијална употреба), неконтролиран лов и активности за берба на диви растенија.

Слика 5: Сектор на туризам – безбедносни ризици поврзани со климата.

Во однос на зимскиот туризам конкретно, туристичките власти може да размислат за користење вештачки снег за да ја надоместат намалената снежна покривка – мерка на прилагодување која е разгледувана во други делови на Југоисточна Европа – иако таквите интервенции може да доведат по поголема потрошувачка на енергија и вода и затоа се сметаат за неодржливи (Alfthan et al. 2015). Дополнително, потенцијалната загуба на приход од туризмот може да ги намали капацитетите на локалните општини да обезбедат соодветна инфраструктура за решавање на долгогодишните проблеми како што се одржувањето на патиштата и канализацијата и управувањето со цврст отпад.

2.3.4 Инфраструктура: вода, отпад и градби

Покрај голем број мали хидроцентрали, инфраструктурниот развој во регионот е релативно ограничен. Додека повеќето населени места се поврзани со мрежа од асфалтирани патишта, патиштата во пооддалечените области се генерално неасфалтирани или во лоша состојба (Bogner et al. 2021; GIZ 2017; Keçi and Krog 2014). Тоа влијае на поврзаноста помеѓу различните засегнати страни во регионот, особено на зачестеноста на директните лични контакти помеѓу властите во повеќе јурисдикции, што претставува предизвик за соработка во регионот (GIZ 2017; UNEP 2010).

Понатаму, системи за депонирање отпад генерално отсуствуваат или се недоволно развиени – проблем кој доведе до неконтролирано и незаконско одлагање цврст отпад во реките и на копното (Bogner et al. 2021; UNEP 2010). Засегнатите страни исто така истакнаа дека органите за управување со паркови се соочуваат со проблемот на диви депонии во рамките на заштитените подрачја. Канализациските инфраструктури се исто така ограничени, и во некои случаи каде што постојат канализациски системи, отпадните води наводно влегуваат во реките непречистени (Bogner et al. 2021).

За да се решат недостатоците во инфраструктурниот развој, во регионот се преземени неколку иницијативи за инфраструктурно планирање, но тие повремено се спротивни на политиките и регулативите за зачувување на природата. Заинтересираните страни, на пример, се осврнаа на неколку планови кои вклучуваат изградба на автопати и тунели кои имаат за цел да ја подобрат патната поврзаност низ регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив. Таквите планови претставуваат закана за биолошката разновидност и живеалиштата на регионот и, како што нагласија засегнатите страни, може да доведат до други ризици како што се лизгање на земјиштето. Друго прашање што беше покренато од засегнатите страни е дивоградбата на објекти, предизвик со кој се соочуваат органите за управување со паркот и општините за кој, според засегнатите страни, е потребен подобар надзор.

Изградбата на мали хидроцентрали претставува дополнителен предизвик. Додека овие хидроцентрали се важни за производството на електрична енергија, тие ги нарушија еколошките процеси во речните екосистеми и сега се сметаат за главна закана за биолошката разновидност – закана којашто е веќе евидентна во заштитените подрачја Кораб-Коритник и Шара (Bogner et al. 2021; Keçi and Krog 2014; MESP, Pristina 2014). Во заштитеното подрачје Шар Планина, изградбата на хидроцентрали предизвикува фрагментација на живеалиштата, промени во хемиските својства во речните води и нарушување на режимите на проток, а сето тоа има негативно влијание на флората и фауната во и покрај реките (Bogner et al. 2021).

Понатаму, промените во флувијалните циклуси кои ги носи изградбата на мали хидроцентрали го загрозуваат интегритетот на разновидните геолошки особености на регионот (Milevski and Temovski 2018). Во заштитеното подрачје Шар Планина, нивната изградба можела да доведе и до прекини во снабдувањето со вода за пиење во неколку општини (Bogner et al. 2021). Нови градби, меѓутоа, се во моментот забранети според неодамнешното прогласување на паркот (Bogner et al. 2021).

Климатските влијанија веројатно ќе го оптоварат енергетскиот сектор на регионот. Зголемените температури и намалувањето на протокот на вода се очекува да го намалат хидроенергетскиот потенцијал на постојните погони во областа, како оние во заштитените подрачја на Кораб-Коритник и Шара (Keçi and Krog 2014; MESP, Pristina 2014). Исто така, тоа може да ги поттикне луѓето кон други извори на енергија како што е огревно дрво, што пак може да ја зголеми стапката на незаконска сеча во регионот.

Слика 6: Инфраструктура – безбедносни ризици поврзани со климата.

3 Анализа на контекст

Ова поглавје ги прикажува препреките со коишто се соочуваат засегнатите страни на ниво на органите за управување со паркови и општините при решавање на предизвиците опишани во Поголвје 2.3. Поголвјето потоа продолжува со мапирање на проектите во соработка со меѓународни партнери коишто се обидуваат да ги решат овие прашања и од кои нов проект или заедничка активност би можеле да ги пополнат празнините и да изградат синергии.

3.1 Мапирање на препреките

Органите за управување со паркови и општините се соочуваат со неколку пречки коишто го отежнуваат, од една страна, решавањето на горенаведените проблеми и, од друга страна, вклучувањето во соработка со други заштитени подрачја. Некои прашања коишто се појавија во однос на заштитените подрачја се:

- **Ограничена соработка помеѓу заштитените подрачја:** Постои ограничена соработка помеѓу органите за управување со заштитените подрачја, но не постои опиплива соработка, на пр., не постојат воспоставени механизми за соработка или заеднички проекти иницирани или спроведени од заштитените подрачја. Општините имаат уште помала размена со други општини, не само во заштитените подрачја, туку и во рамките на истото заштитено подрачје. Спротивно на тоа, ГО-и се вклучени во редовна размена⁴ во четирите заштитени подрачја и се делумно организирани во мрежа на Локални акциски групи (ЛАГ-и, види Дел 4.1.3).
- **Недостиг на финансиски и човечки капацитети:** И органите за управување со паркови и општините се соочени со недостиг на финансиски и човечки ресурси, на пр. во Шара нема доволен број чувари на паркот да се грижат за заштитеното подрачје, условите за работа се скромни и правната експертиза е ограничена, а во Кораб-Коритник недостасуваат средства за подобрување на управувањето со шумите и водите.
- **Ограничена имплементација на плановите за управување со паркови:** Плановите за управување со паркови (сè уште) не се достапни или не се оперативни во сите четири заштитени подрачја. Оттука, во времето на подготовката на оваа студија на опсег недостасуваа рамковни документи за одржливо управување со парковите во четирите заштитени подрачја. Сепак, плановите за управување со паркови се клучни референтна точка за активности кои директно ги вклучуваат органите за управување со паркот.
 - Маврово: Иако постои нацрт план за управување со Маврово, сè уште не се обезбедени финансиски ресурси за финализирање на планот.
 - Шар Планина: Планот за управување со паркот за новото заштитено подрачје Шар Планина е во фаза на финализирање и ќе биде усвоен во 2022 година.
 - Кораб-Коритник: Постои план за управување со паркот, но тој е или истечен или е вон употреба. Засегнатите страни дадоа различни информации за статусот на планот за управување.
 - Шара: Постои нацрт-оперативен план за заштитеното подрачје, чиешто усвојување е предвидено во 2022 година. Дополнително, засегнатите страни го споменаа недоволното зонирања на површината на паркот и неговите различни класификации.

⁴ Редовноста на размените беше нарушена поради ограничените контакти во контекст на пандемијата на Ковид-19.

- **Нерамномерна застапеност на жените и младите:** Во моментот, во однос на управувањето со четирите заштитени подрачја, особено во однос на органите за управување со парковите и општинската застапеност, вклученоста на жените и младите е ограничена. Ова беше видливо за време на настаните за консултации со засегнатите страни на локално ниво, каде што степенот на учество на жените и младите беше низок и покрај напорите за нивно ангажирање. За да се воспостават инклузивни заеднички активности на ниво на заштитено подрачје, потребна е порамномерна застапеност
- **Конкурентско законодавство:** Консултациите открија дека надлежностите и одговорностите не се секогаш јасно утврдени и дека постојат преклопувања помеѓу различни делови од законодавството. На пример, постои недостаток на соодветна примена на механизмите за оцена на влијанието врз животната средина (ОВЖС), особено во однос на проектите за инфраструктурен развој, како што се хидроцентралите. Усогласеноста со мултилатералните еколошки договори (МЕА), како што се Архуската конвенција⁵ и Еспо конвенцијата⁶ во областа е исто така ограничена. Затоа, засегнатите страни истакнаа дека е потребно усогласување на законите помеѓу јурисдикциите.

3.2 Мапирање проекти

Слика 7 ги мапира најрелевантните проекти финансирани од меѓународни и регионални организации коишто се обидуваат да ги решат горенаведените прашања и пречки и имаат за цел да ја зајакнат климатската отпорност и прилагодувањето во заштитените подрачја на жариштето и пошироко. Тоа се проекти коишто, во моментот на пишување, сè уште се во тек или се штотуку завршени во изминатата година.

Четири проекти ги опфаќаат сите четири заштитени подрачја. Еден од нив, проектот „Одржлива иднина за Шара-Кораб-Коритник“ финансиран од Германската федерална фондација за животна средина (ДБУ), имплементиран од ЕвроНатур, Македонското еколошко друштво (МЕД), Заштита и зачувување на природната средина во Албанија (ППНЕА) и Организацијата за поврзување природни вредности и луѓе (ЦНВП), е посебно и единствено активен во сите четири заштитени подрачја и ги поддржува ГО-и и малите претпријатија да имплементираат модел проекти за одржлив развој поврзани со земјоделство и туризам. Останатите три проекти имаат повеќе регионален фокус, опфаќајќи ги и областите надвор од регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив и се занимаваат со различни прашања. Додека проектот на германското Сојузно министерство за економска соработка и развој (БМЗ) СЕДРА II, имплементиран од Постојаната работна група за регионален рурален развој во Југоисточна Европа (SWG RRD) и Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (ГИЗ), се обидува да ги зајакне потенцијалите за зголемување на вработеноста и приходите во руралните области во Југоисточна Европа, проектот на Европската Унија „Програма за партнерство за животна средина во процесот на пристапување (ЕУ ЕППА), имплементиран од соодветните органи за животна средина во регионот, има општа цел да ја зајакне имплементацијата на Еколошкото законодавство на ЕУ во Западен Балкан и Турција и решавање на заедничките еколошки прашања, вклучително и борбата против незаконската сеча.

⁵ Конвенција на Економската комисија за Европа на Обединетите нации (УНЕЦЕ) за пристап до информации, учество на јавноста во донесувањето одлуки и пристап до правда за прашања од областа на животната средина.

⁶ Конвенција на Економската комисија на Обединетите нации за Европа (УНЕЦЕ) за оцена на влијанието врз животната средина во прекуграничен контекст.

Во меѓувреме, регионалниот проект на Швајцарската агенција за развој и соработка (СДЦ) се фокусира на управување со пејзажни пожари во регионот и вклучува различни партнери, вклучувајќи го Глобалниот центар за следење пожари (ГФМЦ) и неговиот регионален огранок, Регионалниот центар за следење пожари (РФМЦ).

Слика 7: Мапирање клучни проекти.

Проект	Донатор	Теми	Маврово	Шар Планина	Кораб-Коритник	Шара
Поддршка на економската диверзификација на руралните области во Југоисточна Европа (СЕДРА II) 2021-2024	БМЗ		✗	✗	✗	✗
Одржлива иднина за Шара-Кораб-Коритник 2021-2023	ДБУ	 	✗	✗	✗	✗
Програма за партнерство за животна средина во процесот на пристапување (ЕППА) во Западен Балкан и Турција 2019-2022	ЕУ	 	✗	✗	✗	✗
Управување со пејзажни пожари во Западен Балкан 2019-2025	СДЦ		✗	✗	✗	✗
Програма за еколошки чинители Од 2017	ПОНТ	 	✗	✗	✗	
Програма за заштитени подрачја Од 2017	ПОНТ	 	✗	✗	✗	
Зачувување на биолошката разновидност, одржливо управување со земјиштето и одржлив развој на туризмот во Северна Македонија 2022-2025	ГЕФ/УНЕП	 	✗	✗		
Градење на капацитетите за еко-системски базирано намалување на ризиците од катастрофи преку одржливо управување со шумите во Северна Македонија 2017-2022	ЈИЦА	 	✗	✗		
Пошумување, обука и образование за одржливо управување со шумите базирано на заедницата во Албанија 2019-2022	АДА	 			✗	
Заштитени подрачја за природата и луѓето (РА4NP) 2020-2022	СИДА	 			✗	
Градење на капацитетите за намалување на ризикот од катастрофи преку Националниот информациски систем за шумски пожари (НФФИС) и Еко-ДРР 2021-2026	ЈИЦА	 				✗
Одржливи природни ресурси за еколошки и економски развој (СУНРЕЕД) 2022-2026	СИДА					✗

Легенда													
	Намалување на ризик од катастрофи		Пожари		Шуми	 	Зачувување на природата		Законодавство		Сеча		Рурална егзистенција

Забелешка: АДА: Австриска развојна соработка; БМЗ: Сојузно министерство за економска соработка и развој (Германија); ДБУ: Германска федерална еколошка фондација; ЕУ: Европска Унија; ГЕФ: Глобален еколошки фонд; ЈИЦА: Јапонска агенција за меѓународна соработка; ПОНТ: Фонд за природа Преспа-Охрид; СДЦ: Швајцарска агенција за развој и соработка; СИДА: Шведската агенција за меѓународна развојна соработка; УНЕП: Програма на Обединетите нации за животна средина

Грант програмите на Фонд за природа Преспа-Охрид (ПОНТ) не го покриваат целиот регион на Шар Планина/Шара и Корабскиот Масив, но во моментот се фокусираат на Маврово, Шар Планина и Кораб-Коритник, поддржувајќи ја имплементацијата на плановите за управување со заштитените подрачја и активности за зачувување и вклучување на заедницата на еколошки чинители. Останатите проекти се применливи за поединечни заштитени подрачја (т.е. Маврово и Шар Планина, Кораб-Коритник или Шара), сите со фокус на шумите, со елементи на рурален развој, намалување на ризикот од катастрофи и пожари.

3.3 Резиме

Во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, главните безбедносни ризици поврзани со климата се поврзани со управувањето со шумите, особено незаконската сеча и други нелегални активности, секторите земјоделство и сточарство, секторот за туризам и инфраструктурата. Органите за управување со паркови и општините во регионот се соочуваат со неколку пречки што го отежнуваат, од една страна, справувањето со овие безбедносни ризици поврзани со климата и, од друга страна, остварувањето соработка со други заштитени подрачја. Некои вообичаени пречки вклучуваат недостаток на финансиски и човечки капацитети, ограничена имплементација на плановите за управување со паркови, недостаток на усогласеност помеѓу конкурентските закони и нерамномерна застапеност на жените и младите. Анализата на контекстот понатаму покажа дека нивото на соработка помеѓу заштитените подрачја во моментот е ограничено.

Постојат неколку тековни и неодамна завршени проекти кои се фокусираат на подобрување на управувањето со шумите, локалната егзистенција, управувањето со пејзажните пожари и напорите за зачувување во регионот, меѓу другите теми. Овие проекти делумно се справуваат со идентификуваните безбедносни ризици поврзани со климата, како и со пречките со кои се соочуваат четирите заштитени подрачја. Сепак, многу малку проекти се вклучени во заеднички активности и се обидуваат да се справат со заедничките предизвици и да ја зајакнат отпорноста на климата во заштитените подрачја. Поглавје 4 претставува збир на идеи за активности за соработка кои настојуваат да ги пополнат овие празнини.

4 Идеи за активности за соработка

Во ова поглавје се изложени идеите за активности за соработка во четирите заштитени подрачја коишто засегнатите страни ги истакнаа за време на консултациите и теренските посети во март и април 2022 година, дополнети со секундарно прибирање податоци.

4.1 Јакнење на соработката и свеста

Првата група на активности кои беа идентификувани беа меѓусекторски активности кои помагаат во решавањето различни прашања преку јакнење на соработката и свеста. Овие активности би можеле да ја изградат рамката за активностите поврзани со специфични прашања, преку нивна поддршка и унапредување.

4.1.1 Воспоставување структури на соработка

Постои повремена размена меѓу четирите заштитени подрачја, но таа не е ниту олеснета од каква било институционална структура, ниту се спроведува во редовен формат. Надоврзувајќи се на овие минати искуства, воспоставувањето структури за соработка помеѓу четирите заштитени подрачја, особено органите за управување со заштитените подрачја (главна група) и општините од заштитените подрачја и локалните граѓански организации (поширока група), беше идентификувано како можност за соработка која ќе придонесе за градење доверба и зајакнување на добрососедските односи во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив и може да послужи како платформа за унапредување на активностите кои имаат за цел да ги подобрат животот, безбедноста и отпорноста на заедниците во заштитените подрачја во контекст на климата која се менува.

Форматот на соработка може да се движи од пофлексибилна мрежа до поформализирани структури. Целите на воспоставувањето структури за соработка се вмрежување, споделување знаење, искуство и најдобри практики и овозможување заеднички активности. Засегнатите страни ги предложија следните формати и активности:

- Воспоставување редовни и чести состаноци помеѓу засегнатите страни од четирите заштитени подрачја за размена на искуства и вклучување во заеднички проекти
- Спроведување студиски посети низ четирите заштитени подрачја и во други паркови или региони за да им се овозможи на засегнатите страни да се запознаат со примери на најдобри практики, на пр. за спроведување на плановите за управување со паркови
- Заедничка вклученост во програмата за прекугранична соработка (ПС) на Европската Унија
- Воспоставување Меморандум за разбирање или други општи или тематски договори за соработка помеѓу четирите заштитени подрачја

Покрај јакнењето на соработката помеѓу засегнатите страни од четирите заштитени подрачја, засегнатите страни ја истакнаа потребата од воспоставување форуми за размена помеѓу различни институции на различни нивоа, и хоризонтално и вертикално.

4.1.2 Подигнување на свеста

Утврдено е дека активностите за подигнување на свеста се клучни за информирање и сензибилизација на поширок опсег на жители и претставници на општините од заштитените подрачја за важноста и вредноста на природата на регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, како и за заканите поврзани со климатските промени и безбедноста. Фокусот на жените и младите беше претставено како особен приоритет, при што засегнатите страни укажаа на недостатокот на млади луѓе во заедниците и селата за да продолжат со традиционалниот начин на живот и управување со земјиштето, поради нивното напуштање првенствено од економски причини. Како такво, подигањето на свеста би значело и охрабрување на младите да останат во нивните соодветни заедници за да се осигура дека традиционалните практики се одржуваат. За подигнување на свеста, засегнатите страни ги предложија следните активности:

- Воспоставување заедничка интернет страница за сите четири заштитени подрачја
- Координирање заедничка комуникација преку платформите на социјалните медиуми
- Развивање заеднички наставни програми за училиштата за вредностите на заштитените подрачја и придобивките од зачувувањето и заштитата
- Основање природонаучен музеј кој ќе ги опфати сите четири заштитени подрачја
- Спроведување заеднички летни кампови за млади лица со фокус на заштита на природата и нудење можности за волонтирање во паркот

4.1.3 Јакнење на капацитетите на ГО-и

Јакнењето на капацитетите на ГО-и кои се ангажирани во заштитените подрачја беше истакнато како клучно за унапредување на соработката за зачувување на природата и прилагодување кон климатските промени.

Постојат неколку граѓански организации, некои од нив организирани во Локални акциски групи (ЛАГ-и)⁷, кои обезбедуваат добра влезна точка за активности за соработка, што исто така би придонело за градење доверба и јакнењето на добрососедските односи во четирите заштитени подрачја. Во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив, ЛАГ-и се формирани во сите заштитени подрачја и се во процес на формализирање и изработка локални акциски планови. Тие, заедно со другите чинители, одиграа важна улога во поддршката на процесот на прогласување на заштитеното подрачје Шар Планина, како и во подигањето на свеста кај жените и младите воопшто. Оттука, ГО-и и ЛАГ-и би можеле да бидат поддржани преку следните активности

- Обезбедување обука за теми каде што ГО-и и ЛАГ-и гледаат потреба од понатамошни квалификации
- Поддршка на активностите за подигање на свеста на ГО-и и ЛАГ-и
- Овозможување редовни состаноци помеѓу ГО-и и ЛАГ-и и подобрување на вмрежувањето и размената

⁷ ЛАГ се правни форми на партнерства кои се состојат од јавни и приватни организации на локално ниво кои работат врз основа на Локалните акциски планови, коишто претставуваат збирки на акции и цели кои имаат за цел да валоризираат и развијат специфична рурална област (Европска асоцијација на јавно-приватни партнерства (ЕАППП) n.d..

4.2 Активности поврзани со специфични прашања

Активностите поврзани со специфични прашања се групирани во шест тематски области кои произлегоа од консултациите со засегнатите страни. Овие активности би се однесувале на специфичните ризици во четирите заштитени подрачја кои се поврзани со управувањето со шумите, локалната егзистенција и културното наследство, одржливиот туризам, зачувувањето на природата и управувањето со пасиштата, управувањето со водите и управувањето со отпадот. Сите активности би се спроведувале на заеднички начин, со вклучување на засегнатите страни од сите четири заштитени подрачја. Активностите поврзани со специфични прашања ќе служат за подобрување на егзистенцијата, безбедноста и отпорноста на заедниците во контекст на климата што се менува, а исто така ќе вклучат елементи за градење доверба и односи во четирите заштитени подрачја.

4.2.1 Управување со шумите

Управувањето со шумите е главниот тематски кластер за заедничка соработка што засегнатите страни го идентификуваа, заедно со фактот што ова се смета за најважниот климатски безбедносен предизвик во регионот. Беа предложени неколку активности поврзани со специфични прашања:

- **Активности кои се однесуваат на правната рамка и спроведувањето на законот за справување со незаконските активности со особен фокус на незаконската сеча**
 - Заедничко идентификување кои правни дупки постојат, како би можело да се подобри законодавството, како би можело да се подобри спроведувањето на законите и како да се усогласат конкурентските закони
 - Заедничко следење и контрола на дивата сеча
 - Нудење градење капацитети за шумарите и другите локални чинители и подобрување на релевантната техничка опрема и средствата за следење
 - Размена на практики за тоа како да се реши корупцијата во заштитените подрачја, вклучително и во користењето земјиште, градежништвото, користењето природни ресурси и синцирите на снабдување со шумски производи
 - Поттикнување подобра соработка помеѓу различни институции и чинители, и помеѓу заштитените подрачја
 - Воведување мораториум или забрана за риболов и лов во заштитените подрачја
 - Обезбедување поддршка за собирање податоци за незаконски активности на хармонизиран и стандардизиран начин во заштитените подрачја, истовремено олеснувајќи ја размената на податоци и информации
 - Обука на локалните полициски и други службеници за спроведување на законот, како и на судии, обвинители и истражители

- Активности кои создаваат поттик за **намалување на неодржливата и незаконска сеча од приватни домаќинства**, особено оние во руралните заедници и планинските села:
 - Промовирање на алтернативни извори на енергија, како што се фотоволтаиците
 - Диверзификација на изворите на греење, како што е замена на употребата на дрво за греење
 - Подигнување на свеста за поттикнување поодржливо користење на ресурсите
- Активности за **заштита и обновување на шумите**:
 - Подобрување на условите на шумите и пасиштата, преку природна регенерација, акција за чистење и изградба на водоносник за добиток и механизми/контракции против ерозија
 - Воспоставување комуникациски линии меѓу заштитените подрачја со бесплатна комуникација за следење и постапување при незаконски риболов, лов и сеча на дрва
- Активности поврзани со **управување со пожари**:
 - Поддршка на обуки за управување со пожари и противпожарна заштита и сертификација на локални волонтери, со акцент на заштитените подрачја
 - Обука на локалните заедници за управување со пожари
 - Продолжување и проширување на работата на системот за рано предупредување за шумски пожари на Центарот за управување со кризи во Скопје, формиран во соработка со Јапонската агенција за меѓународна соработка (ЈИЦА), за да може да се имплементира и користи во четирите заштитени подрачја, на пр. преку обуки.
 - Подобрување на координацијата и комуникацијата помеѓу различни општини во и помеѓу заштитените подрачја, за да им се овозможи детектирање пожари во рана фаза за да помогнат во гаснењето пожари, како и да се поддржи следењето на шумските пожари
 - Преглед на потребната опрема и уреди (на пр. возила за гаснење пожар, алармни уреди и бесплатна телефонска линија за пријавување пожари) и како тие би можеле вообичаено да се користат во четирите заштитени области

4.2.2 Локална егзистенција и културно наследство

Засегнатите страни исто така ги истакнаа и активностите за поттикнување на локалната егзистенција и зачувување на културното наследство на регионот за да му се понудат можности на локалното население, особено младите луѓе и жените, да ги препознаат историско-културните вредности. Идеите за заеднички активности вклучуваат:

- Изработка на трговска марка за домашни производи од четирите заштитени подрачја
- Давања поддршка на сточарите и овчарите; одржување на традиционалните трки со овци
- Промовирање на традиционалните практики и извори на егзистенција преку поддршка на локалните претприемачи, на пр. во преработка на волна и производство на ткаенини, во производство на плетени корпи, производство на сирење и производство на месо
- Зголемена употреба на секундарни шумски производи, на пр. (лековити) растенија, овошје и хербални производи
- Јакнење на улогата на жените во руралниот и локалниот развој, на пр. постојано вклучување во консултации и комитети за одлучување во однос на управувањето со шумските ресурси, како и обезбедување поддршка за бизниси предводени од жени

4.2.3 Одржлив туризам

Одржливиот туризам се појави како уште еден тематски кластер со следните предложени активности:

- Воспоставување заеднички информативни центри на целата површина на четирите заштитени подрачја
- Развивање заеднички развој на туристичка инфраструктура (патишта, патеки, пансиони, објекти итн.) кои се достапни во текот на целата година; оваа инфраструктура може да ја користат и органите за управување со паркови и претставниците на општината додека работат во заштитените подрачја
- Воспоставување договори за да им се овозможи на туристите и планинарите слободно да се движат меѓу четирите заштитени подрачја, на пр. преку издавање заедничка дозвола

4.2.4 Зачувување на природата и управување со пасишта

Засегнатите страни, исто така, се осврнаа на важноста од зачувување на природата и управување со пасиштата и ги предложија следните активности:

- Подобрување на заедничкото истражување и следење на флората и фауната со фокус на ендемските видови и лековитите растенија, на пр. преку воспоставување заеднички попис на флората и фауната
- Подобрување на заедничкото управување со пасиштата и чистење од обраснатост за подобрување на условите на пасиштата

4.2.5 Управување со отпад

Со оглед на сериозноста на штетата предизвикана од необработениот цврст отпад и канализацијата во областа, засегнатите страни го истакнаа управувањето со отпадот како друго приоритетно прашање. Поради тоа, засегнатите страни ги предложија следните активности:

- Развивање заеднички проект за чистење на отпадот во заштитените подрачја
- Подобрување на општото управување со отпадот, истовремено фокусирајќи се на принципите на „намалување, повторна употреба и рециклирање

4.2.6 Управување со водите

Водата е поврзана со различни проблеми во регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив и неговите заштитени подрачја. Засегнатите страни предложија различни активности со кои се настојува да се решат различни прашања поврзани со водата:

- Подобрување на општото управување со водите и управувањето со ризикот од поплави, на пр. преку споделување искуства и најдобри практики
- Подобрување на изворите на вода за домаќинствата
- Подобрување на пристапот до вода за одгледување добиток во планините
- Повторна проценка на еколошките и социјалните влијанија на малите хидроцентрали

5 Мапирање на засегнатите страни

За да се развијат и спроведат активностите успешно и на инклузивен начин, треба да се вклучат засегнати страни на различни нивоа на управување. Слика 8 дава преглед на клучните засегнати страни.

Слика 8: Мапирање на клучните засегнати страни.

Ниво	Маврово	Шар Планина	Кораб-Коритник	Шара
Меѓународно	Донаторска заедница, пр. АДА, БМЗ, ДБУ, ЕУ, ЕвроНатур, ГИЗ, ГЕФ, ЈИЦА, ОБСЕ, ПОНТ, СДЦ, СИДА, УНДП, УНЕП			
Регионално	ЦНВП	РЦЦ	РЕЦ	РЕИ
Владино	Министерство за животна средина и просторно планирање <ul style="list-style-type: none"> Сектор за природа Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство <ul style="list-style-type: none"> Шумска полиција Државен инспекторат за шумарство и ловство Јавно претпријатие „Јавни шуми“		Министерство за туризам и животна средина <ul style="list-style-type: none"> Агенција за заштитени подрачја Агенција за животна средина Специјална единица „Зелена гарда“ Министерство за внатрешни работи <ul style="list-style-type: none"> Инспекторат за територијално управување 	Министерство за животна средина, просторно планирање и инфраструктура <ul style="list-style-type: none"> Агенција за заштита на животната средина Министерство за земјоделство, шумарство и рурален развој <ul style="list-style-type: none"> Агенција за шумарство Шумска гарда
Управување со заштитени подрачја	Управување со паркот Маврово	Управување со паркот Шар Планина	<ul style="list-style-type: none"> РАПА Дебар РАПА Кукеш 	Управување со паркот Шара
Општини	<ul style="list-style-type: none"> Маврово-Ростуше Теарце Врапчиште 	<ul style="list-style-type: none"> Боговиње Гостивар Јегуновце Тетово 	<ul style="list-style-type: none"> Дебар Кукеш 	<ul style="list-style-type: none"> Драгаш Качаник Призрен Штрпце Сува Река
Граѓански организации	Локални акциски групи (ЛАГ)			
	<ul style="list-style-type: none"> Еко-свест МЕС 	<ul style="list-style-type: none"> ЦЕД Пријатели на Шара 	<ul style="list-style-type: none"> Agritra-Vizion Agro-Eko Dibra Ambienti SHEA Dragash Здружение на еколози на регионот Кукеш Cidhna e Kastriotëve LAG Integration Nisma Dibrane PPNEA 	<ul style="list-style-type: none"> EcoKos Women Ecopana Finch Gaia GLPS

Белешка: АДА: Австриска развојна соработка; БМЗ: Сојузно министерство за економска соработка и развој (Германија); ЦЕД: Центар за образование и развој; ЦНВП: Организација за поврзување на природните вредности и луѓето; ДБУ: Германска федерална еколошка фондација; ЕУ: Европска Унија; ГЕФ: Глобален еколошки фонд; ГЛПС: Група за правни и политички студии; ЈИЦА: Јапонска агенција за меѓународна соработка; МОН: Македонско еколошко друштво; ПОНТ: Фонд за природа Преспа-Охрид Преспа Охрид; ППНЕА: Заштита и зачувување на природната средина во Албанија; РАПА: Регионални агенции за заштитени подрачја; РСР: Регионален совет за соработка; РЕЦ: Ресурсен еколошки центар; РЕИ: Регионален институт за животна средина; РФМЦ: Регионален центар за следење пожари; СДЦ: Швајцарска агенција за развој и соработка; СИДА: Шведската агенција за меѓународна развојна соработка; УНДП: Програма за развој на Обединетите нации; УНЕП: Програма на Обединетите нации за животна средина.

Главните засегнати страни се органите за управување на секое заштитено подрачје. Треба да се напомене дека нивните организациски структури се разликуваат една од друга: Маврово и Шар Планина се организирани како (делумно) само-финансирани јавни институции; со Шара управува дирекција; а Кораб-Коритник е под Регионалните агенции за заштитени подрачја (РАПА) на Дебар и Кукеш, кои се одговорни и за неколку други заштитени подрачја.

На локално ниво, претставниците на релевантните одделенија (на пр. шумарство, конзервација, земјоделие, урбанизам и туризам) од општините кои се дел од заштитените подрачја се важни засегнати страни. За заеднички активности, ГО-и се особено релевантни бидејќи повеќето од нив се веќе организирани во мрежа на ЛАГ-и. Исто така, од клучно значење е да се обезбеди вклученост на претставниците на младите, како и да се воспостави рамномерна родова застапеност.

Покрај чинителите на локално ниво, органите кои се генерално одговорни за заштитените подрачја и заштитата и управувањето со животната средина треба да бидат вклучени при развивање или спроведување заеднички активности. Во зависност од природата на активноста, ќе треба да се вклучат и органите за шуми и/или пасишта и полицијата.

На регионално ниво, клучните засегнати страни го вклучуваат Регионалниот совет за соработка (РСС), РФМЦ, ЦНВП и соодветните Ресурсни еколошки центри (РЕЦ). Постои и поширока заедница на меѓународни донатори и агенции за имплементација кои финансираат и/или спроведуваат различни проекти во регионот; тие, исто така, треба да бидат ангажирани во развојот и спроведувањето на активностите, за да се обезбеди добро ниво на координација на сите активности во регионот и да се постигнат синергии, каде што е применливо (види Поглавје 3.2).

6 Заклучоци

Составен од четири заштитени подрачја, регионот на Шар Планина/Шара и Корабскиот масив е жариште на биолошка разновидност богато со природни ресурси кои се важни за безбедноста на егзистенцијата и благосостојбата на локалните заедници. Во исто време, влијанијата на климатските промени, заедно со неодржливите и незаконски активности на човекот, ја загрозуваат биолошката разновидност и клучните економски сектори во областа, а сето тоа ќе влијае на егзистенцијата и ќе придонесе за безбедносните ризици што ги споделуваат локалните заедници во сите четири заштитени подрачја. Жените се особено погодени, имајќи предвид дека тие често се соочуваат со непропорционална економска и социјална недоволна застапеност во регионот. Како таква, зајакнатата и насочена соработка помеѓу органите за управување со заштитените подрачја и нивните заедници е затоа од огромно значење бидејќи нуди можности за справување со овие ризици на сеопфатен и одржлив начин. Од една страна, активностите за соработка служат за подобрување на егзистенцијата, безбедноста и отпорноста на заедниците во заштитените подрачја. Од друга страна, тие ја зајакнуваат довербата и добрососедските односи во регионот.

Опсежниот процес на консултации покажа дека управувањето со шумите е примарна грижа што ги засега сите четири заштитени подрачја. Неодржливите и незаконски човечки активности, особено оние поврзани со нелегална сеча, уништување на шумите и пожари, ја загрозуваат биолошката разновидност, безбедноста на егзистенцијата во регионот, чии ризици се надополнуваат со влијанијата на климатските промени. Покрај тоа, соработката помеѓу засегнатите страни од четирите заштитени подрачја во моментов е ограничена, а органите за управување со парковите и општините во областа се соочуваат со неколку пречки што го отежнуваат решавањето на безбедносните ризици поврзани со климата. Некои вообичаени пречки вклучуваат недостаток на финансиски и човечки капацитети, ограничена имплементација на плановите за управување со паркови, недостаток на усогласеност помеѓу конкурентските закони и нерамномерна застапеност на жените и младите.

Постојат неколку тековни и неодамна завршени проекти кои се фокусираат на подобрување на управувањето со шумите, локалната егзистенција, управувањето со пожарите во регионот и напорите за зачувување на регионот, меѓу другите теми. Овие проекти делумно се занимаваат со идентификуваните безбедносни ризици поврзани со климата, како и со пречките со кои се соочуваат четирите заштитени подрачја. Сепак, многу малку проекти се вклучени во заеднички активности и настојуваат да се справат со заедничките предизвици и да ја зајакнат климатската отпорност во заштитените подрачја.

За да се зајакне соработката, процесот на консултации идентификуваше неколку заеднички активности. Првиот сет на активности вклучува меѓусекторски активности кои помагаат во решавањето на различни прашања преку зајакнување на соработката и свеста, преку воспоставување структури за соработка, подигнување на свеста и зајакнување на капацитетите на граѓанските организации.

Овие активности би можеле да ја изградат рамката и да обезбедат поддршка за втор сет на активности кои се повеќе поврзани за специфични прашања. Управувањето со шумите е главниот тематски кластер за заедничката соработка за специфични прашања кои ги идентификуваа засегнатите страни. Тоа исто се смета за најважниот предизвик поврзан со климатската безбедност во областа. Управувањето со шумите нуди и најмногу можности за успешна соработка и е тема која повлекува најмногу идеи за активности. Други тематски кластери што се појавија за време на процесот на консултации вклучуваат земјоделство и сточарство, туризам и инфраструктура. Во сите активности, жените и младите треба да бидат вклучени како целни групи.

Врз основа на резултатите од оваа студија, овој проект ќе продолжи да ги пополнува идентификуваните празнини преку воспоставување заедничка стратегија за соработка и план за имплементација. Тие ќе служат за предлагање заедничка визија, како и за стеснување и усовршување на предложените активности за соработка. Во подоцнежна фаза, ќе се спроведе пилот проект заедно со локални партнери и чинители кои исто така ќе бидат ангажирани како главна група на засегнати страни за идните активности.

7 Библиографија

Alfthan, Björn; Elmedina Krilasevic; Sara Venturini; Samir Bajrovic; Matthias Jurek; Tina Schoolmeester; Pier Carlo Sandei; Harald Egerer and Tiina Kurvits 2015: Outlook on climate change adaptation in the Western Balkan mountains. Vienna, Arendal, Sarajevo: United Nations Environment Programme; GRID-Arendal; Environmental Innovations Association.

Bazzicalupo, Enrico; Maria Lucena-Perez; Daniel Kleinman-Ruiz; Aleksandar Pavlov; Aleksandër Trajçe; Bledi Hoxha; Bardh Sanaja; Zurab Gurielidze; Niko Kerdikoshvili; Jimsher Mamuchadze; Yuriy A. Yarovenko; Muzigit I. Akkiev; Mirosław Ratkiewicz; Alexander P. Saveljev; Dime Melovski; Alexander Gavashelishvili; Krzysztof Schmidt and José A. Godoy 2022: History, demography and genetic status of Balkan and Caucasian Lynx lynx (Linnaeus, 1758) populations revealed by genome-wide variation. In: Diversity and Distributions 28:1, pp 65–82.

Bjegović, J. K. 2021: Study on Illegal Logging and Timber Trade Flows. Legal and administrative aspects, implementation and enforcement. Luxembourg: European Union.

Bogner, Daniel; Anela Stavrevska-Panajotova and G Gjorgievski 2021: Management Plan for National Park Shar mountains. GEF/UNEP project: "Achieving Biodiversity Conservation through Creation and Effective Management of Protected Areas and Mainstreaming Biodiversity into Land Use Planning". Belgrade: IUCN Regional Office for Eastern Europe and Central Asia (ECARO).

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) 2017: Valuing biodiversity assets through ecotourism in South-East Europe. A review of the situation in and recommendations for the trans-boundary region of Sharr/Korab-Koritnik/Mavrovo mountain areas. Bonn, Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ).

Dimishkovska, Biserka; Jovan Dimishkovski and Nikola Dimishkovski 2017: Climate and Meteorological Conditions in Mavrovo National Park in R. Macedonia. In: Quaestus 10, pp 242–255.

EuroNatur 2020: Nature conservation along the Balkan Green Belt: Analyzing threats, developing solutions and building capacities in the Sharr/Šar Planina/Korab-Koritnik region. Final Report. Radolfzell: EuroNatur.

European Association of Public-Private Partnership (EAPPP) n.d.: Local Action Group. Retrieved 23 Aug 2022, from <http://www.eappp.com/index.php/en/materiali/partnership-s-biblio/142-local-action-group>.

European Environment Agency (EEA) 2020: State of nature in the EU. Results from reporting under the nature directives 2013-2018. Copenhagen: European Environment Agency (EEA).

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2021a: Chapter 10: Linking Global to Regional Climate Change. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2021b: WGI AR6 Fact sheet - Europe.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2022: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Cambridge University Press.

Keçi, Erjola and Elisabeth Krog 2014: Mountains Natural Ecosystem "Korab - Koritnik Natural Park" Management Plan.

KOSID 2020: Sharri National Park: The Target of Crime: KOSID.

Lacetera, Nicola 2019: Impact of climate change on animal health and welfare. In: *Animal frontiers* 9:1, pp 26–31.

Mavrovo National Park n.d.a: General Information. Retrieved 24 May 2022, from <https://nrmavrovo.org.mk/општи-информации-2/>.

Mavrovo National Park n.d.b: Socio-economic characteristics. Retrieved 24 May 2022, from <https://nrmavrovo.org.mk/социо-економски-карактеристики/>.

Melovski, Lj; Slavco Hristovski; Dime Melovski; Dragan Kolcakvoski; Metodija Veleviski; Natalija Angelova; Zlatko Levkov and Mitko Karadelev 2010: Natural Values of Shar Planina Mountains. Skopje: Macedonian Ecological Society (MES).

Milevski, Ivica and Bojana Aleksova: The Rivers of the Shara Mountain. Tearce, 21 Sep 2019.

Milevski, Ivica and Marjan Temovski: Geomorphological and Geological Characteristics of Šar Planina (Šara Mountain). Skopje, 25 Jan 2018.

Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina) 2014: Parku Kombëtar Sharri: Plani i menaxhimit. Strategjia 10-vjeçare e menaxhimit 2015-2024. Plani operativ 5-vjeçar 2015-2019: Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina).

Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina) 2018: National Climate Change Strategy 2018- 2017. Action Plan on Climate Change 2018- 2020: Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina).

Rüttinger, Lukas; Pia van Ackern; Noah Gordon and Adrian Foong 2021: Regional Assessment for South-Eastern Europe: Security implications of climate change. Berlin, Vienna: adelphi; Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).

Stefanovski, Ivan; Aleksandra Danailovska and Mila Georgievska 2021: Logging Down our Future: Models and Forms of Organized Criminal Illegal Logging in North Macedonia. Skopje: Center for European Strategies Eurothink.

United Nations Environment Programme (UNEP) 2010: Feasibility Study on Establishing a Transboundary Protected Area. Sharr/Šar Planina-Korab-Dešat/Deshat. Vienna: United Nations Environment Programme (UNEP).

United Nations Environment Programme (UNEP) 2021: The missing piece of the puzzle: Shar Mountain National Park approved. Retrieved 20 May 2022, from <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/missing-piece-puzzle-shar-mountain-national-park-approved>.

United Nations Environment Programme (UNEP) 2022: Spreading like Wildfire - The Rising Threat of Extraordinary Landscape Fires. A UNEP Rapid Response Assessment. Nairobi: United Nations Environment Programme (UNEP).

Vasilljević, Maja; Sanja Pokrajac and Boris Erg 2018: State of nature conservation systems in South-Eastern Europe. Gland, Switzerland, Belgrade: International Union for Conservation of Nature (IUCN).